

Tulevaisuus ja arkeologia: mitä haluamme – mitä saamme?

Päivi Maaranen

Tulevaisuus on osin annettu ja osin saatu, sillä joihinkin asioihin voi vaikuttaa mutta toiset asiat joutuu vain ottamaan vastaan, hyväksymään. Yksilökin voi vaikuttaa, mutta yhdessä tekemisessä on voimaa, joka kertaakaan yksilön vaikuttamisen mahdollisuudet. Tässä artikkelissa pohditaan arkeologian tulevaisuutta ja arkeologien vaikuttamisen mahdollisuuksia omaan tulevaisuuteensa. Taustalla on Arkeologipäivillä 22.4.–23.4.2010 Saarijärvellä pidetty alustus arkeologia ... tulevaisuus. Alustukseen liittyi myös arkeologian nykyisyyteen ja tulevaisuuteen liittyvä kyselytutkimus, mikä toteutettiin paikan päällä Arkeologipäivien aikana.

Arkeologian ”nykytila”

Suomen Akatemia laatii kerran tieteellisten toimikuntien kolme vuotta kestävästi toimikauden aikana katsauksen, jossa arvioidaan Suomen tieteen tilaa ja tasoa. Vuonna 2009 julkaistussa raportissa analysoidaan Suomen tieteellistä tutkimusta ja arvioidaan sen tasoa erilaisten mittareiden sekä vertailujen avulla. Tieteelliset toimikunnat pohtivat lisäksi vahvuuksia, heikkouksia ja mahdollisuuksia omilla tieteenaloillaan. Raportissa on myös erillinen kehittämisosa, missä esitetään yleisarvio Suomen tieteen tilasta ja joukko kehittämisen suuntia sekä konkreettisia kehittämistoimia. (Löppönen ym. 2009: 5, 11.)

Raportissa historiatieteiden ja arkeologian arviointi on yhdistetty ja yleisen kuvauksen lisäksi nostetaan esiin professori Pirjo Markkolan ja professori Jussi-Pekka Taavitsaisen tutkimushankkeet. Poimintoina raportista voi nostaa useita kiinnostavia näkökulmia esiin. Esimerkiksi historiatieteistä todetaan yleisesti, että korkeatasoisten senioritutkijoiden vähyden vuoksi suuria sekä pysyviä tutkimusyksiköitä ja traditioita ei tahdo syntyä. Alalle ovat sen sijaan tyypillisiä pienet yksiköt ja organisaatioiden hajanaisuus. Lisäksi tuodaan esiin se, että tutkimus on toisilla historiatieteiden aloilla varsin kansainvälistä jo tutkimuksen kohteen vuoksi. Näistä esimerkkeinä mainitaan mm. keskiajan ja antiikin historia sekä antiikin ja Itämeren alueen arkeologia. (Löppönen ym. 2009: 138.)

Arkeologian osalta raportissa todetaan, että oppiaineella on kolme oppituolia Suomen yliopistoissa. Tämä todetaan kohtuullisen runsaaksi verrattuna noin 70 vakituiseen viiran tai toimen kokoista alaa varten. Edelleen tuodaan esiin, että arkeologian kehitystä on leimannut erityisesti tietotekniikan voimakas mukaantulo. Lisäksi todetaan alan julkaisu-toiminnan olevan korkeatasoista ja selvästi kansainvälistynyttä. Arkeologian osalta mainitaan vielä erikseen kansainvälinen verkottuminen ja hankeyhteistyö merkittävänä. Yleensä historiatieteiden alan todetaan olevan laajuudeltaan ja yleiseltä tasoltaan hyvää kansainvälistä tasoa, vaikka alan nimekäs

huippututkimus puuttuu. (Löppönen ym. 2009: 138.) Raporttia laajemmin lukiessa kiinnittää huomiota se, että historiatieteiden ja arkeologian arvioinnissa kuten laajemminkin kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimuksen esittelyissä keskitytään kuvaamaan tarkasteluhetken tilannetta. Silmäys tulevaisuuteen puuttuu eikä raportissa varsinaisesti aseteta selkeästi kehittämisen tavoitteita alakohtaisesti.

Arkeologian ”tulevaisuus”

Arkeologialla kuten muillakin tieteenaloilla on haasteensa muuttuvassa nykymaailmassa (vrt. Mannermaa 1997). Resurssit pirstaloituvat ja arkeologian rahoitus tulee yhä useammasta lähteestä, yhä pienempinä palasina. Oman alan sisällä tapahtuvan tutkimuksen lisäksi on otettava huomioon muiden tieteenalojen vaikutus tiedon karttumisessa, käsittelyssä ja tulkinnessa – monitieteisyys on noussut yksitieteisyyden rinnalle ja voi lopulta käydä sen ohikin. Tämä merkitsee myös arkeologian ja muiden alojen tutkijoiden vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Jos yhteistyötä on yli tieteenalojen rajojen, onko sitä myös yli tutkijoiden rajojen? Työskentelemmekö helpommin tuttujen tutkijoiden kanssa kuin koostamme ennakkoluulottomasti hankkeita yli mukavuusrajojen?

Muutoksessa ovat myös arkeologian kannalta keskeiset organisaatiot, yliopistot sekä Museovirasto, ja sitä kautta kaikkien arkeologiassa toimivien roolit. Viimemainittu liittyy myös arkeologian julkikuvaan ja sen hallintaan. Vaikutamme kaikki arkeologian julkikuvan muodostumiseen sekä tiedeyhteisöissä että yhteiskunnassa. Jos viesti arkeologian luonteesta ja merkityksestä on epäselvä tai ristiriitainen, ei ala tee vakuuttavaa vaikutusta. Myös tutkijan ja asiantuntijan roolin selkeys on tärkeä: asiantuntijaa kuunnellaan ja resurssoidaan vain, jos hänet tunnustetaan asiantuntijaksi ja sellaisena tarpeelliseksi. Arkeologian sisälläkin roolit ja alan kuva voivat

hajaantua. Arkeologikunnan kasvu ja toimijaroolien hahmottamaton muutos voi johtaa vieraantumiseen. Vieraantuminen johtaa vähitellen uusien traditioiden syntyyn, jotka vahvistavat eriytyviä ryhmiä, mutta voivat hajauttaa alaa kokonaisuutena. Mitä pienemmästä tieteenalasta on kysymys, sitä todennäköisemmin vieraantuminen vie siltä voimaa toimia yhdessä.

Vaikuttaminen yhteiskuntaan ja resurssien saaminen siltä edellyttää myös näkymistä yhteiskunnassa. Vaikuttaa voi sekä suorilla tavoilla, jotka yleensä tuottavat välitöntä palautetta, että epäsuorilla tavoilla, jotka yleensä tuottavat palautteen vasta pidemmällä aikavälillä. Vaikutettaessa on lisäksi pyrittävä ennakoimaan palautetta, jotta vaikutetaan tietoisesti summittaisen toimimisen sijaan. Palaute on myös vastaanotettava tietoisesti eli analysoitava, jotta sen kautta omaa toimintaa voidaan kehittää. Vaikuttamisen kanavat ovat moninaiset. Tieteellisillä näyttämöillä vaikutetaan tieteen yhteisössä, koulutuksellisilla näyttämöillä osaajien yhteisöissä ja joukkotiedotusvälineiden kautta kansalaisten yhteisöissä. Erikseen on myös poliittisten vaikuttajien tavoittaminen, johon edellä mainittujen kanavien lisäksi on hakeuduttava suorien poliittisten kontaktien kautta. Valitsemamme viestinnän tapa ja kanava vaikuttavat siihen, millainen on yleisömmä ja millaisen vaikutuksen teemme.

Viestintätavan ja -kanavan lisäksi valitsemamme vaikuttamisen keinot sekä rooli vaikuttajana ovat tärkeässä asemassa. Proaktiiviset eli etupainotteiset, asian alkuvaiheessa vaikuttamiseen tähtäävät keinot vaativat avoimuutta sekä kykyä ennakoida asioiden etenemistä. Toimijalta nämä edellyttävät myös valmiutta osallistua asioiden hoitamiseen aktiivisesti, vaikka ei edes tietäisi rooliaan tilanteissa etukäteen. Reaktiiviset eli jälkipainotteiset, asian aktiivisen muuttamisen jo loputtua vaikuttamiseen liittyvät keinot eivät edellytä osallistumista asian kehittämiseen tai vuorovaikutteiseen keskuste-

luun. Sen sijaan toimijan rooli on tarkkailevan ulkopuolisen ja kommentaattorin rooli. Kommunikatiiviset keinot, missä vaikutetaan koko tapahtumaketjun ajan, ovat haastavimpia. Ne edellyttävät tiettyä rohkeutta, koska vuorovaikutuksessa on jatkuva mahdollisuus yllätyksiin ja ennakoimattomiin muutoksiin. Ne myös vaativat jaksamista, koska vuorovaikutuksessa jokaisella on aktiivinen rooli koko ajan.

Arkeologien valinnat

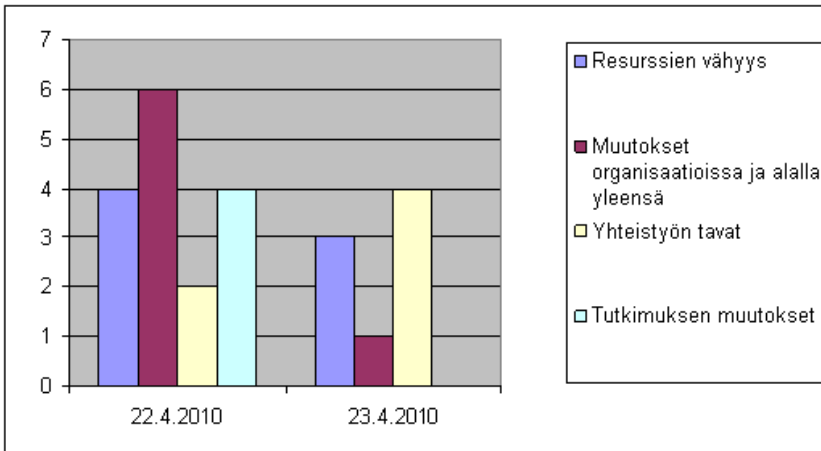
Arkeologit voivat vaikuttaa valinnoillaan tulevaisuuteen, jos he haluavat niin tehdä. Voi-kin ajatella, että arkeologian tulevaisuus tieteenalana luodaan yhdessä. Arkeologipäivillä tehdyn kyselytutkimuksen perusteella arkeologeilla on paljon ajatuksia niin nykypäivää kuin tulevaisuuttakin ajatellen. Kyselytutkimuksessa kysyttiin seuraavia asioita: kolmea merkittävintä arkeologiaan vaikuttavaa asiaa tai tekijää nykyään, kolmea merkittävää arkeologian haastetta tulevaisuudessa ja kolmea merkittävintä arkeologian mahdollisuutta tulevaisuudessa. Lisäksi vastaaja saattoi erikseen kommentoida vapaasti mieleen tulevia asioita. Jokaisella osanottajalla oli mahdollisuus osallistua halunsa mukaan tutkimukseen ja Arkeologipäivien avaaja, varapuheenjohtaja Eeva-Maria Viitanen informoi avauspuheenvuorossaan 22.4.2010 kyselytutkimuksesta kuulijoita.

Kyselytutkimukseen vastasi ennen aiheesta pidettyä esitelmää 22.4.2010 kuusi vastaajaa ja esitelmäpäivänä 23.4.2010 esitelmässä uudistetun vastauspyynnön jälkeen neljä vastaajaa (taulukko 1). Kaikki vastaajat olivat arkeologiassa tutkinnon suorittaneita. Kiinnostavaa on se, että vaikka Arkeologipäivät olivat monitieteiset ja yleisön joukossa oli muiden tieteenalojen edustajia, ei kukaan heistä vastannut kyselyyn. Tutkimuksen kannalta muiden tieteenalojen kuin arkeologien näkökulmat ja ajatukset arkeologiasta olisivat kuitenkin olleet erittäin tärkeitä ja tervetulleita.

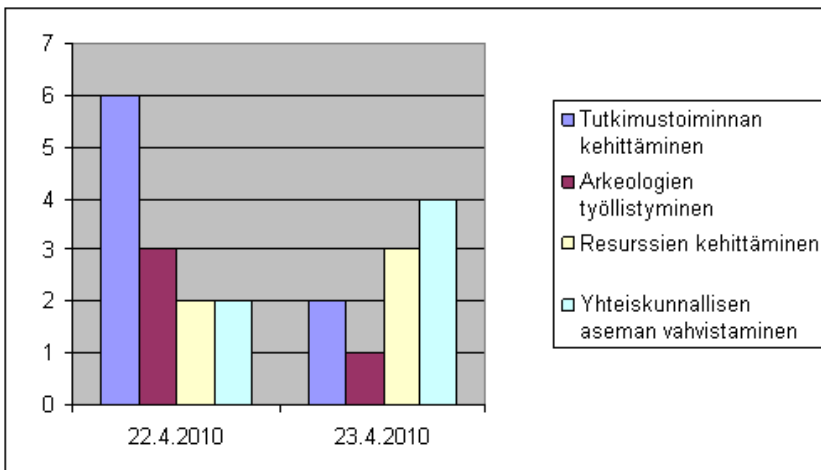
Yhteensä Arkeologipäivillä oli ensimmäisenä päivänä osanottajia enimmillään 33 henkeä, joten vastausprosentti kyselytutkimuksessa oli kyseisenä päivänä 18 %. Vaikka tulos ei täytä luotettavan kyselytutkimuksen vastausprosenttia, se kertoo kiinnostavasta seikasta. Verrattuna nk. Gaussin käyrään eli normaali jakaumaan, vastanneiden määrä kertoo kuulijajoukosta vastaamaan aktivoituneen innovojien ja varhaisten omaksujien ryhmät (vrt. Rogers 1962 siteerattuna provenmodels 2011). Ensimmäisen päivän vastauksiin ei vaikuttanut pidetty esitelmä, vaan vastaukset kertovat henkilöiden omista ajatuksista ilman esitelmän antamaa lisätietoa. Toisena päivänä saadut vastaukset edustavat ryhmää, jotka aktivoituvat saatuaan lisäperusteluja toiminnan aloittamiseen. Heidän vastauksissaan vaikuttaa jo esitelmästä saatu lisäinformaatio, mikä voi myös heijastua vastauksissa.

Arkeologiaan nykyhetkessä vaikuttavia merkittäviä asioita kirjattiin kyselyssä yhteensä 20 kappaletta, joista pääosa voidaan jakaa neljään eri ryhmään (taulukko 1). Resurssien vähäisyys oli yleisin huolenaihe, samoin muutokset organisaatioissa ja arkeologian alalla yleensä. Näihin muutoksiin lukeutuivat mm. Museoviraston muuttuminen, arkeologisten kenttätöiden mahdollinen kilpailuttaminen ja kouluttamiseen liittyvät muutokset. Arkeologisen tutkimuksen muutokset kuten dokumentointivälineiden ja -tekniikoiden parantuminen, kenttätutkimuksen väheneminen ja monitieteisten projektien tarve nousivat myös esiin omana ryhmänään. Kiinnostavaa oli myös yhteistyön ja sen tekemisen tapojen nouseminen merkittävien tekijöiden kokonaisuudessa omaksi ryhmäkseen. Näiden laajempien kokonaisuuksien lisäksi yksittäisinä merkittävänä tekijöinä mainittiin median vaikutus, arkeologian rooli yhteiskunnassa ja ulkopuolisten arkeologiaan kohdistamat odotukset.

Arkeologian kannalta tulevaisuudessa merkittäviä haasteita kirjattiin kyselyssä yhteensä 18 kpl, jotka ovat myös jaoteltavissa neljään

Taulukko 1. Merkittävimmät arkeologiaan nykyhetkessä vaikuttavat tekijät.

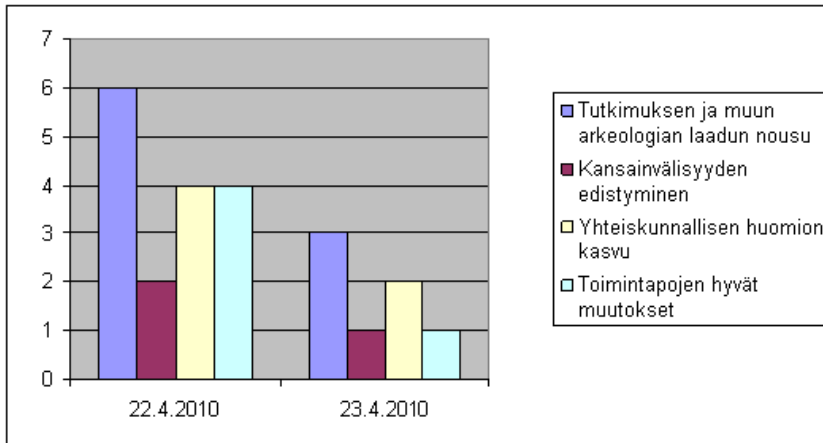

Taulukko 2. Merkittävimmät arkeologiaan haasteet tulevaisuudessa.

suurempaan ryhmään (taulukko 2). Kaikista suurimmaksi haasteeksi nousi tutkimustoiminnan kehittäminen, niin kenttätöiden kuin muunkin tutkimuksen osalta. Seuraavaksi merkittävimmäksi haasteeksi nousi arkeologian yhteiskunnallisen aseman vahvistaminen. Arkeologien työllistyminen ja arkeologian resurssien kehittäminen nousivat yhtä merkittäviksi haasteiksi. Lisäksi mainittiin yksittäisinä haasteina tiedon välittämisen parantaminen, arkeologisen tiedon hallinta ja saatavuus, arkeologisten kohteiden arvottamisen kehittäminen, organisaatioiden muutoksen hallinta ja alan pirstaloituminen.

Arkeologian kannalta tulevaisuudessa merkittäviä haasteita kirjattiin kyselyssä yhteensä 19 kpl, jotka ovat edellisten kysymysten

tapaan ryhmiteltävissä neljään (taulukko 3). Merkittävimmäksi mahdollisuudeksi nähtiin arkeologian tulevaisuudessa tutkimuksen ja muun arkeologisen toiminnan laadun nousu. Toiseksi merkittävimmäksi mahdollisuudeksi nousi arkeologian saaman yhteiskunnallisen huomion kasvu, jota arkeologit voivat toiminnallaan tietoisesti tavoitella. Organisaatiomuutoksiin ja laatutyöhön liittyen nähtiin merkittäväksi myös arkeologian toimintatapojen hyvä muuttuminen. Lisäksi esiin nousivat mahdollisuudet kansainvälisyyden edistymiseen ja parempaan näkymiseen kansainvälisessä toiminnassa. Yksittäisinä mahdollisuuksina tutkimuksessa tulivat esiin myös arkeologien yhteisöllisyyden kasvu kansallisella tasolla ja yksittäisten, tärkeiden tutkimuskysymysten ratkaiseminen.

Taulukko 3. Merkittävimmät arkeologian mahdollisuudet tulevaisuudessa.

Kyselylomakkeessa oli myös vapaa mielipiteiden kirjaamisen mahdollisuus, joissa vastaajat toivat esiin huomionarvoisia ja konkreettisia toimia arkeologian kehittämiseksi. Kyynisyyden ja valituksen sijaan vastaajat toivoivat tekemistä ja vaikuttamista. Toimenpiteiksi ehdotettiin mm. tulevaisuusseminaarin järjestämistä. Lisäksi nostettiin esiin se, että arkeologit helposti yliarvioivat alan tunnettuuden. Arkeologialle kaivattiin myös näkyvää mediakasvoa, jonka kautta ala tulisi helpommin tutuksi tai ainakin mediassa näkyvämmäksi. Huolenaiheista nousivat esiin se, miten mahdollinen yrittäjyyteen perustava työ kantaa arkeologeja kenttätöissä tai muuten arkeologian alalla. Lisäksi huolenaiheena nousi esiin paitsi arkeologien yleensä myös vastavalmistuneiden tohtoreiden sijoittuminen tutkimus- ja työelämään.

Lopuksi

Arkeologian päivillä tehdyn kyselytutkimuksen tavoitteena oli toimia keskustelun herättäjänä sekä ilmaista, miten toimimme yllättävässä kannanottamisen tilanteessa: mitä olemme mielestämme nyt ja mitä kohtaamme tulevaisuudessa. Yhteenvedona tutkimuksen pohjalta voi todeta, että arkeologit ovat yhtä mieltä monista alansa kohdistuvista nykyhetkessä vaikuttavista tekijöistä ja tulevaisuuden haasteista sekä mahdollisuuksista. Ajankohtaisia, mietityttäviä asioita ovat

raha- ja henkilöresurssit, tekniikan kehitys ja sen vaikutukset, organisaatioiden muutokset ja kenttätöiden muuttuminen. Tulevaisuuden haasteina nousevat esiin tutkimukseen sekä tiedon hallinnan kehittämiseen liittyvät asiat, kenttätöihin liittyvät laatuasiat, arkeologian yhteiskunnallinen rooli ja arkeologien työllistyminen. Arkeologian tulevaisuuden mahdollisuuksiksi nähdään ennen muuta korkeatasoinen tutkimus, kansainvälistyminen ja yhteiskunnallisen merkittävyyden lisääntyminen hyvien arkeologian toimintatapojen kehittymisen lisäksi. Tiivistettynä voi todeta, että sieltä täältä kyselyssä selvästi pilkahtaa eräässä vastauksessa vapaaseen kenttään kirjattu ajatus: ”Arkeologien tulevaisuus on sellainen, joksi me arkeologit sen teemme”.

Toteutetun kyselyn tuloksia voi hyödyntää monin tavoin ja seuraavassa niitä käytetään skenaarioihin pohjautuvassa ajatusleikissä (ks. esim. Pohjonen 2006). Skenaariot ovat ennusteita tulevaisuudesta eli siitä tilanteesta, mikä tulevaisuudessa voi vallita nykyhetken tilanteesta arvioiden. Arkeologipäivien kyselytutkimuksessa kerättiinkin kyselijöiltä tietoa uhkista ja mahdollisuuksista, joiden pohjalta on luotavissa yleistetty arvio ”hyvästä” ja ”huonosta” tulevaisuudesta (taulukko 4). Tämän vuoksi myös kysymysten järjestys oli tarkasti suunniteltu: ensin pyydettiin arvioimaan nykytilannetta, sen jälkeen haasteita ja viimeiseksi mahdollisuuksia. Kun tulevaisuuksia hahmotellaan esimerkiksi so-

siaalisesta, taloudellisesta, teknisestä ja kulttuurisesta näkökulmasta, kyselyn pohjalta arkeologian huonoon tulevaisuuteen kuuluu mm. arkeologian yhteiskunnallisesti heikko asema, resurssien väheneminen ja ammattilaisten huono työllistyminen, tutkimusta kehittävien apukeinojen heikko hyödyntäminen ja arkeologisen tutkimuksen merkityksen väheneminen. Arkeologian hyvä tulevaisuus sisältää puolestaan arkeologian arvostetun ja merkittävän yhteiskunnallisen roolin, riittävän resursoinnin, uusien toimintamahdollisuuksien hyödyntämisen sekä kehittämisen ja arkeologian laadun nousun sekä merkittävyyden kulttuurisesta näkökulmasta kansainvälistikin. Skenaarioita laadittaessa on lisäksi hyvä tehdä myös ennuste ”todennäköisestä” tulevaisuudesta. Sellaista ei tämän kyselytutkimuksen perusteella voi kuitenkaan tehdä, koska todennäköistä tulevaisuutta kattavaa kysymystä ei kyselylomakkeeseen tietoisesti sijoitettu. Todennäköisen tulevaisuuden hahmottamisesta arkeologien onkin yhteisönä itse päätettävä.

Skenaarioista on hyötyä erityisesti, jos tulevaisuuteen halutaan vaikuttaa. Jos toimijoilla on yhteinen suunnitelma tavoitteineen tulevaisuudelle eli strategia, on hyvä arvioida tulevaisuuden tavoitteiden saavuttamisen mahdollisuuksia ja keinoja. Skenaariotekniikka onkin tulevaisuuden vaihtoehtojen arviointia yhdistettynä strategiatyöskentelyyn (Godet 1996: 7–10). Tällaisessa työskentelyssä on tärkeä muistaa, että tulevaisuutta ei voi pitävästi ennustaa eikä se ole ennalta määrätty. Tulevaisuuteen voi myös vaikuttaa omilla valinnoilla. Edes tulevaisuuden epävarmuutta ei voi muuttaa mutta tulevaisuuden kannalta kriittiset tekijät voi yrittää tunnistaa. Erilaisen tulevaisuuksien ennustaminen ja analysointi voi auttaa myös riskien ennakoinnissa ja hallinnassa. Tähän liittyykin kysymys: tarvitsemmeko arkeologian strategiaa, kuka sen tekee ja haluammeko vaikuttaa strategian suuntaisesti.

<i>sosiaalinen</i>	<i>arkeologia on kuriositeetti ja sen asema yhteiskunnassa on heikko</i>
<i>taloudellinen</i>	<i>henkilöstö- ja muut resurssit vähenevät jatkuvasti, arkeologit eivät työllisty</i>
<i>tekninen</i>	<i>uusi, tutkimusta edistävä tekniikka on satunnaisesti ja suunnittelemattomasti käytössä, toimintatavan eivät kehity</i>
<i>kulttuurinen</i>	<i>arkeologisen tutkimuksen laatu laskee ja kulttuurinen merkitys vähenee</i>

<i>sosiaalinen</i>	<i>arkeologiaa arvostetaan ja sillä on merkittävä yhteiskunnallinen rooli</i>
<i>taloudellinen</i>	<i>arkeologiassa on kaikin tavoin riittävä henkilö- ja muu resursointi</i>
<i>tekninen</i>	<i>optimaalinen uuden tekniikan hyödyntäminen, hyvien toimintatapojen kehittyminen ja omaksuminen</i>
<i>kulttuurinen</i>	<i>tutkimuksen ja muun arkeologian laadun nousu, kulttuurinen vaikuttavuus ja kansainvälistyminen</i>

Taulukko 4. Arkeologian ”huono” tulevaisuus (yllä) ja ”hyvä” tulevaisuus (alla).

Ajattelemme helposti, että tulevaisuus on ”jonkun muun” käsissä. ”Jonkun muun” pitäisi tehdä jotakin että tulevaisuus olisi haluamamme kaltainen. Entäpä jos tätä ”jotakuta muuta” ei olekaan, entäpä jos muutos tosiaankin lähtee meistä itsestämme... Lämmin kiitos kaikille tutkimukseen vastanneille.

Kirjallisuus

Godet, M. 1996: Creating Futures: Scenario Planning as a Strategy Management Tool. Economica, London.

Löppönen, P., Lehvo, A., Vaahtera, K. ja Nuutinen, A. 2009: Suomen tieteen tila ja taso 2009. Suomen Akatemian julkaisuja 9/09. Myös: <http://www.aka.fi/Tiedostot/Tiedostot/Arviointitoiminta/Suomen%20tieteen%20tila%20ja%20taso%202009.pdf>

Mannermaa, M. 1997: Tietoyhteiskunta on ideologinen ilmiö. Futura 16:3. Myös: http://mannermaa.onet.tehonetti.fi/artikkelitjalinakit/index.php?group=00000020&mag_nr=3 Luettu 15.1.2011.

Pohjonen, J. (toim.) 2006: Työkalupakki. B-malli. Skenaariotyöskentelyn vaiheet. Tieto- ja viestintäteknikan strategiapalvelu. Suomen virtuaali-yliopisto. <http://palvelut.virtuaaliyliopisto.fi/strategiapalvelu/tyokalupakki/skenaariotyoskentely.html> Luettu 19.1.2011.

Rogers, E.M. 1962: Diffusion of Innovations. Free Press, United States. Tiivistelmä: <http://www.provenmodels.com/570> Luettu 28.1.2011.